

## PSIXOLINGVISTIKA BO'LIMIDA PSIXOLOGIYA VA LINGVISTIKANING O'ZARO BOG'LIQLIK DARAJASI VA UNING AHAMIYATI

**Ezoza Ismat qizi Hazratqulova**

ChDPU Xorijiy til va adabiyot (ingliz tili) magistratura talabasi

### ANNOTATSIYA

Psixolingvistika insonning tilni qanday egallashini, og'zaki va yozma nutqni nafaqat o'z tilini, balki ikkinchi tilni ham rivojlantirishi va tushunishini tushuntiruvchi ko'plab nazariyalarni taqdim etadi. Psixolingvistika bo'limi eng yosh tilshunoslik bo'limlaridan biri sanalib shu vaqtgacha yurtimizda sanoqli olim va tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilgan, shuningdek ingliz tilini o'qitish metodikasida psixolingvistik aspektlarning o'rni beqiyosdir.

**Kalit so'zlar:** psixolingvistika, psixolingvistik aspektlar, psixologiya va lingvistika bog'liqlik darajasi, psixologik yo'nalish, "xalq ruhi"

### ABSTRACT

Psycholinguistics presents many theories that explain how a person acquires language, develops and understands spoken and written speech not only in his own language, but also in a second language. The department of psycholinguistics is considered one of the youngest departments of linguistics and has been widely studied by a number of scientists and researchers in our country, and the role of psycholinguistic aspects in the methodology of teaching English is incomparable.

**Keywords:** psycholinguistics, psycholinguistic aspects, degree of connection between psychology and linguistics, psychological orientation, "people's spirit"

### KIRISH

Psixologiya va lingvistikaning bog'liqlik darajasini aniqlash uchun psixolingvistikaning ildizi bo'lgan tilshunoslik nazariyasidagi psixologik yo'nalish haqida fikr yuritishga to'g'ri keladi. Yuqorida ta'kidlangan nemis tilshunosi V. fon Humboldt psixolingvistikaning asosiy negizi sifatida tilshunoslikdagi psixologik yo'nalish ancha davrlardan buyon hukm surib til mohiyatini mantiqiy asosda yoritishga qarama-qarshi ravishda o'tgan asrning yarimlarida paydo bo'lgan qiyosiy-tarixiy tilshunoslik deb hisoblardi. V. fon Humboldtning shogirdi G. Shteyntal esa bu borada til falsafasi asoschisi deb tanildi. Aynan yuqorida berilgan ikki mashhur tilshunoslarning mehnatlari natijasi sifatida psixologik yo'nalish o'zining dastlabki davrida an'anaviy mantiqiy yo'nalishdan uzilishga harakat qildi. Bu asoslar "mantiqiy va grammatik kategoriyalarning o'zaro muvofiqligi juda kuchsiz darajadadir" deb ta'riflanar edi. Shuni



hisobga olgan taqdirda, mantiq umuminsoniy xususiyatga ega va shu sababli muayyan xalqning tiliga xos bo'lgan xususiyatlarni ochib bera olmaydi deb qaralgan.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tilshunoslarning fikriga qaragana mantiq gipotezalarga tayanuvchi fan, tilshunoslik esa genetik xususiyatga ega deb hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki, tilshunoslik “nutqiy jarayon”ni tadqiq etish bilan shug'ullansa, mantiqni bu jarayon qiziqitirmaydi. Psixologik yo'nalish tarafdorlari tilshunoslikning metodologik asosi sifatida psixologiyani e'tirof etib, mantiqni ko'p hollarda e'tibordan chetda qoldirdilar. G. Shteyntal o'z ustozlari V.fon Humbolt yordamida insoniyatning zabonida “xalq ruhi”ning, xalq psixologiyasining ifodalanish o'rnini ko'rdi. Shu sababli ham sotsial tabiatga alohida e'tibor qaratildi. Ushbu davrdagi psixologiya individual psixologiya bo'lganligi bois G. Shteyntal va M.Losarus bilan birgalikda sotsial psixologiyani (etnopsixologiyani) yaratish va uni targ'ib etish uchun “Etnik psixologiya va tilshunoslik” nomli jurnalni nashr ettirdi. Yigirmanchi asr boshlarida V. Vundt ham tilshunoslikning metodologik asosi sifatida xalq psixologiyasi haqidagi fanni yaratishga harakat qildi, ammo u alohida fan sifatida shakllantirish maqsadi amalga oshmadi. Shunday bo'lishiga qaramay, tilshunoslikda psixologiyaga tayanish harakati bir qator yo'nalishlarning ochilishiga sababchi bo'ldi. Jumladan, tilshunoslikda xalq ruhini ochishga intilish tufayli, folklori, mifologiyani, topishmoq, maqol, matallarga va ularda ifodalangan xalq urf-odatlarini chuqur o'rganishga e'tibor kuchaydi. Shuningdek, assotsiativ psixologiya tushunchalari va amalini tilshunoslikka kiritish harakatida psixologik yo'nalish tarafdorlari ko'p hollarda jonli nutqqa, bevosita nutqiy jarayonga, tilning ichki tomoniga, so'z va gaplarning ma'no tomoniga asosiy e'tiborni qaratdilar. Ularning ta'kidlashlaricha, jonli nutqni o'rganish, tilning mohiyatini va kelib chiqishini tushunishga qulay imkoniyat beradi. Yana bir tilshunos V. fon Humboldt til va nutqni farqlanishini ko'rsatgan holda, jonli nutqni o'rganish jarayonida, garchi ma'lum bir til vakillari bir umumiy tilda gaplashsalar ham, ular, ayni paytda, har biri o'z tillariga egadir, degan xulosaga keladi. Ba'zi psixologiya tarafdoshlari til ruhi, ya'ni tilning ichki shakli tushunchasiga katta e'tibor berganlar. Shuni ham belgilab o'tish joizki, G. Shteyntal uni til tarixiga nisbatan ham qo'llashga harakat qilganligi va uning fikricha, tarixgacha bo'lgan davrda tillar juda boy ichki shaklga ega bo'lgan. Keyinchalik bu tushuncha rus tilshunosligidagi psixologik yo'nalishning yirik vakili A. A. Potebnya asarlarida ham markaziy o'rinni egallagan. Biroq A. A. Potebnya asarlarida qo'llangan “ichki shakl” termini ortida V. fon Humboldt tomonidan berilgan “xalq ruhi” tushunchasi emas, balki



soʻzning kelib chiqishiga asos boʻlgan “obraz markazi” tushuniladi. Masalan, “bravo” soʻzining paydo boʻlishi uchun xizmat qilgan ichki shakl, obraz markazi “biron bir ishning aʼlo darajada bajarilganlik” belgisi boʻlgan. Hatto, hozirda ham “bravo” soʻzi taʼlim tizimida aʼlochi oʻquvchi obrazi shakllanadi. Til birliklarining paydo boʻlishini tushuntirishda psixologik yoʻnalish vakillari psixologiyaning “assimilyatsiya”, “assotsatsiya”, “appersepsiya” kabi atamalardan tez-tez foydalanib turadilar. Masalan, “assotsatsiya” tushunchasi ham A. A. Potebnya tushuncha berganidek, soʻzning paydo boʻlishi, soʻz etimologiyasini bayon qilishda keng qoʻllaniladi. Ular birinchilardan boʻlib, V. fon Humboldtning nutqni lingvistik tekshirish obyektiga aylantirish lozimligi haqidagi fikriga tadqiqotchilar oʻz fikrlarini qaratdilar. Oʻtgan XX asr boshlarida A. Marti asos solgan universal grammatika nazariyasi uchun ham barcha tillarning bir xil psixologik mazmuni ifodalashini va bir xil ichki quruluşga ega ekanligini koʻrsatib bergan, chunki har qanday inson, qaysi tilga mansub boʻlishidan qatʼiy nazar, umumiy psixofiziologik tuzilishga ega boʻlishini oʻz mehnatlarida qayd etgan. Tilshunoslikning asosiy vazifasi tushunchasi A. Martining qarashlarida isbotlab berilganidek, universal til vositalari orqali ifodalangan mazmun va psixik funktsiyalarni aniq tavsiflash va tahlil qilishdan iborat boʻlishi kerak.

Shu oʻrinda yana bir yondashuv-lingvistik yondashuv haqida fikr yuritilar ekan, u aynan axborotni qayta ishlash cheklovlarini hisobga oladigan yondashuv deb qaraladi. Lingvistik yondashuvda, tilshunoslar tilni qayta ishlashda lingvistik tuzilmalarning oʻrni va uning ahamiyati haqida ish olib borishadi. Bunda esa lingvistik tahlil va psixologik eksperimentning ikki tomonlama va bir xil darajada muhim qatʼiyligi haqida soʻz yuritiladi.

Ushbu ilmiy tadqiqot ishida ham bu tilni qayta ishlash tizimining modulli yoki interaktivligi va yaqinda oʻtkazilgan tadqiqotlar tizimdagi modullik yoki oʻzaro taʼsir darajasini koʻrib chiqiladi. Tilshunoslar odatda modullik gipotezasini maʼqullaganidek, psixologlar til va uni oʻrganish tamoyillarining interaktiv tushuntirishlariga koʻproq jalb qilindi.

## XULOSA

Psixolingvistika, boshqacha qilib talqin qilinganda, til psixologiyasi lingvistik omillar va psixologik jihatlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni oʻrganishdir. Psixologiya asosan tilni qayta ishlash, ong va miyada aks ettirish mexanizmlari bilan bogʻliq; yaʼni odamlarga psixologik va neyrobiologik imkon beradigan omillar: tilni qabul qilish, ishlatish, tushunish va ishlab chiqarish hisoblanadi. Psixolingvistika tilning grammatik konstruksiyalarini yaratish uchun zarur boʻlgan bilim qobiliyatlari va jarayonlari bir biriga

zanjir vazifasini bajaradi. Demak, psixolingvistika til bilan bo'lgan faoliyatda yurak vazifasini bajaradi. Ammo aksariyat hollarda umumiy yoki amaliy tilshunoslikda, muloqot tadqiqotlar yoki ikkinchi tilni o'qitish tizimida psixolingvistika nazardan chetda qolmoqda.

## REFERENCES

1. Garnham A, Garrod S., and. Sanord A: "Observation on the past and future of Psycholinguistics"; Handbook of Psycholinguistics. ELSEVIER 2006.P: 5-13
2. Hazratkulova, E. I. Q. (2021). Xorijiy tillarni onlayn tarzda o'qitishda xalqaro baholash dasturlari va standartlari. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 2), 613-616.
3. Khazratkulova, E. I. K. (2022). THE IMPORTANCE OF PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS IN TEACHING ENGLISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 194-197.
4. Jumaeva, N. K. Q. (2022). Lexical and semantic characteristics of hyponomic relations and deeply analyzing its features in english linguistics. Academic research in educational sciences, 3(4), 535-542.
5. Nosirova G.M. "psixolingvistik tadqiqotlar ahamiyatining dolzarbligi", Research focus, Uzbekistan. volume 1, 2022y. P: 208-212// <https://doi.org/10.5281/zenodo.7183952>
6. Sattarova N.O. "Psycholinguistics one of the modern branches of linguistics", Eurasian Journal of learning and Academic Teaching. Volume 4,2022y. P:277-280//[www.genuisjournals.org](http://www.genuisjournals.org)
7. Baltayeva, N. T. Q., & Baltayev, M. B. (2022). SINONIMLARNING TURLARI, O 'XSHASH VA FARQ QILUVCHI JIHATLARINI TASNIFI. Academic research in educational sciences, 3(5), 1066-1070
8. Shorxametov, Shotillo Safarovich, and Tursuntosh Isroilova. "HOW TO TEACH LEARNERS THROUGH DIDACTIC GAMES." Academic research in educational sciences 3.12 (2022): 415-420.
9. Tulaganova, N. F. Q., & Yusupova, S. B. (2022). MADANIYAT, SAN'AT VA ADABIYOTNING TILGA TA'SIRI: UZBEK VA INGLIZ TILLARINING ÓZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Academic research in educational sciences, 3(4), 794-797.
10. Eldorbek, K. (2023). ERRORS IN TRANSLATION OCCURRING DUE TO ASYMMETRIES IN THE TARGET AND SOURCE LANGUAGES. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(2), 289-292.
11. Alimjanova, L. X., & Nosirova, U. K. (2022). CONTENT-BASED INSTRUCTION IN LANGUAGE TEACHING IN RELATION WITH CLIL: IMPLEMENTATION AND OUTCOME. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(1), 392-399.

